

Yliopiston professorin virkojen aloista ja niiden monenlaisesta täsmentämisestä

Janne Salminen

Kysymykset yliopistojen tutkimus- ja opetusvirkojen aloista ja niiden täsmentämisestä ovat tärkeitä ja keskusteluissa monista syistä. *Vesa Vares* on keskustelua varten ("Virkamääritys ja ennalta päätetyt virat?", *Tieteessä tapahtuu* 4/2004 s. 39-41) tarttunut teemaan ikään kuin yhtenä mahdollisena näkökulmana siihen, miten professoria tehdään.

Näinkään käsiteltynä aihe ei ole uusi. Esimerkiksi kiistakirjoituksessa akateemisesta nimitysjärjestelmästä *Antero Jyränki, Yrjö Littunen* ja *Eino S. Repo* (Miten professoria tehdään s. 17) toteavat vuonna 1971, että "[j]os ... täsmentäyksiä suoritetaan sopivasti juuri ennen viran haettavaksi julistamista, voidaan näin joitakin muuten mahdollisia hakijoita jo ennakoita sulkea pois kilpailusta." Myös professorin virkaa koskevista virkaehdotuksista tehdyissä muistutuksissa tapaa usein huomautuksia, jotka perustuvat ajatukselle, että viran ala erilaisine määrittelyineen olisi tarkoituksella muotoiltu yhtä hakijaa suosivaksi.

Puuttumatta enemmälti keskustelupuheen-vuorossa esitettyyn näkemykseen otan sen innostamana esille muutamia seikkoja erityisesti hallinto- ja virkamiesoikeudelliselta kannalta.

Käsittelen teemaa tiettyä alaa yksilöimättä niitä osin kuin se aktualisoituu yliopistojen professorin virkojen täytön yhteydessä.

*

Antero Jyränki, Yrjö Littunen ja *Eino S. Repo* (1971 s. 14-21) kertovat mainitussa pamfletissaan, että järjestelmässä oli kohtia, joissa virantäyttöprosessin "manipulointi" siten, että joku ennalta katsottu henkilö joko tulee tai ei tule virkaan nimitetyksi. Pamfletissa nostetaan esiin tällaisiksi kohdiksi ainakin viran haettavaksi julistamisen ajankohtaan vaikuttaminen, asiantuntijoiden valinta, alan määrittäminen, opetusnäytteen arvostelu ja itse ehdollepanopäätös.

Väärinkäytön mahdollisuus on olemassa, ja se lienee olemassa niin tarkoin täsmennettyjen virkojen kuin hyvin lavea-alaisten virkojen kohdalla. En kuitenkaan tunne viime ajoilta tapauksia, joissa asianmukaisissa valvontamenetelyissä olisi todettu tällaista tapahtuneen. Väite väärinkäytöksestä on vakava: tällaisessa väärinkäytöksessä olisi kysymys useiden julkisen vallan käyttöön liittyvien periaatteiden loukkauksesta. Vakava väite edellyttää vastavia perusteluja.

Viran aloja ja niiden täsmentämistä on mahdollista tarkastella toisestakin näkökulmasta: lähtökohtaisesti ei liene syytä ajatella, että kysymyksessä välttämättä olisi menettely, joka tähtää jonkun nimenomaisen henkilön virkaan nimittämiseksi tai jonkun nimenomaisen henkilön nimityksen estämiseksi. Olisiko alojen nimeämiselle ja niihin liittyvillä täsmennyksille ym. osoitettavissa jokin oikeudellisesti kestävä perustelu?

Viran nimen osoittamalla viran alalla ja siihen yliopiston nimenomaisiin päätöksin liitettyllä opetusalalla tai tehtäväpiirillä sekä niiden mahdollisilla täsmennyksillä on keskeinen merkitys korkeakoulun professorin virkaa täytettäessä. Hakijoiden virkaehdotukseen panemista edeltävät ansiovertailut ehdollepanoviranomaisessa ja asiantuntijoiden lausunnoissa tähtäävät juuri tietyn olemassa olevan viran täyttämiseen. Tällöin viran nimelle ja siihen liitetuille määreille tulee luonnollisesti keskeinen merkitys. Ehdollepanoviranomaisen on asetettava hakijat järjestykseen ansiovertailun jälkeen sen perusteella.

Ansiovertailun lähtökohtana on julkisen viran kyseessä ollessa aina arvio siitä, mitä menestyksellä viran hoito edellyttää. Ansiovertailussa noudatettavat Suomen perustuslain (731/1999) 125 §:n 2 momentissa säädettyjä taitoa, kykyä ja koeltua kansalaiskuntoa tarkoittavat kriteerit syntyvät erityisten kelpoisuusvaatimusten, viran nimen, opetusalan tai tehtäväpiirin ja niitä koskevien täsmennysten ja professorin konkreettisten tehtävien ja virantäyttöselosteessa mainittujen seikkojen puitteissa. Käsitykseni mukaan mainitut seikat ovat vieläpä mainitussa järjestyksessä hierarkkisessa suhteessa toisiinsa.

Kirjallisuudessa perusteiden keskinäistä hierarkiaa on tosin luonnehdittu löyhäksi (ks. *Heikki Kulla*, *Virantäyttö* 1991 s. 149.) Näistä sitovista lähtökohdista käsin on selvää, että huomioon tulee otettavaksi niin tieteellinen pätevyys kuin opetustaito, sekä kelpoisuutta määritettäessä että ansioita vertailtaessa.

*

Mainitsemastani hierarkiasta on ymmärrettävissä, että viran ala sinänsä on kaikissa tapauksissa hyvin määräävä hakijoiden kelpoisuutta arvioitaessa ja myös ansioita vertailtaessa. Täsmentäminen on vain määrittämistä, jolla ei poiketa viran alasta. Täsmentämisellä ei myöskään ole mahdollista sivuuttaa viran alaa. Viran

alaan liitetyt määreet ja täsmennykset ovat välineitä haluttaessa joko korostaa jotakin viran alaan kuuluvaa osa-aluetta tai jotenkin rajata laajan viran alaa. Pitkälle menevissä täsmennyksissä, mutta myös hyvin laaja-alaisissa viran aloissa ilman erityisiä määreitä, on omat ongelmansa.

Komiteanmietinnössä vuodelta 1988 (Komiteanmietintö 1988:29 Professorinviran täyttämisen. Professoritoimikunnan mietintö) on eritelty viran alan täsmentämiseen liittyvää problematiikkaa (s. 36-38). Tuolloinen pohdinta lähti nimenomaan siitä, että korkeakouluissa oli pidetty ongelmallisena, että *korkeakoulun toiveet ja tarpeet* viran suhteen eivät viran hakijoiden ansioiden vertailussa tulleet mukaan, kun kelpoisuutta ja ansioita arvioitiin vain viran alaa silmällä pitäen eikä edes tiettyjä tehtäviä katsottu voitavan painottaa. Yhtäältä todettiin, että joustavuus edellyttää usein laajahkoja viran aloja. Näin on etenkin, jos alalla ei kyseisessä yliopistossa ole useita opetusvirkoja. Toisaalta katsottiin, että silloin kun alalla on useita vastaavia virkoja, voi olla perusteltua etsiä kattavuutta opetusalojen ja tehtäväpiirien avulla. Samoin tunnustettiin, että yhtä perusteltua voi jossakin tilanteessa olla nimenomaan etsiä vahvuutta siitä, että tietyllä alalla on samalaista erityisosaamista. Ratkaisevana seikkana ei pidetty sitä, että virkaan tulisi saada alaltaan sellaisia hakijoita kuin virasta esimerkiksi eläkkeelle jäävä henkilö on tai yliopiston muut professorit ovat.

Niin ikään komiteanmietinnössä todettiin, että viran alan, siihen liittyvän opetusalan tai tehtäväpiirin täsmentäminen on usein myös viran alan eräänlaista tulkintaa. Tämä on käytännössä osoittautunut tärkeäksi perusteeksi. Virantäytön kannalta on keskeistä, että yliopisto tekee tämän tulkinnan nimenomaan virantäyttöselosteessa ja siten jo ennen kuin virka tulee haettavaksi eikä vasta jossakin virantäytön myöhemmässä vaiheessa.

Aina kun on olemassa riski siitä, että prosessiin hakijana, asiantuntijana tai päätöksentekijänä osallistuva voi ymmärtää viran alan perustellusti eri tavoilla, tämä riski pitää pyrkiä eliminoimaan tai ainakin pienentämään riittäväillä täsmennyksillä ja selityksillä niin, että kaikki osapuolet jakavat virantäyttöselosteeseen nojautuessaan saman käsityksen viran täytön perustasta.

*

Lähtökohtaisesti on asianmukaista, että ennen

kuin avoinna olevaa virkaa ryhdytään täyttämään, käydään keskustelua kyseisen viran alan ja niihin liittyvien määreiden muokkaamisesta ja tehdään asiaa koskevia päätelmiä. Korkeakoulun professorin ja apulaisprofessorin viran täyttämisestä annetun asetuksen (1581/1991) 3 §:n mukaan korkeakoulussa nimenomaan tulee ennen virantäyttötoimenpiteitä tehdä päätökset siitä, onko tarpeen muuttaa tai täsmentää viran alaa tai tehtäväpiiriä. Itse asiassa pidän tällaista harkintaa myös osana sellaista viran tarpeellisuutta koskevaa arviointia, joka tulee aina suorittaa ennen kuin virka tulee haettavaksi. On selvää, että tällöin joudutaan käsittelemään avoinna olevaa virkaa myös osana suurempaa kokonaisuutta.

Kun kokonaisuutta hahmotetaan, joudutaan väistämättä tarkastelemaan myös sen lähialoja ja mahdollisesti myös käynnissä olevia tutkimushankkeita. Yllä mainittujen seikkojen (joustavuus, kattavuus, keskittäminen, tulkinta) perusteella tästä kokonaisuudesta, johon virka kuuluu, voidaan tehdä päätelmiä. Tehtyjen johtopäätösten perusteella voi ilmetä tarve viran nimien ja niihin liittyvien opetusta tai tehtäviä koskevien määreiden muuttamiseen. Kun tällainen tarve on perusteltu, viran nimiä ja niihin liittyviä määreitä lienee syytä muuttaa.

*

Tarve muuttaa viran nimeä, opetusala tai tehtäväpiiriä voi johtua myös muista kuin edellä mainituista perinteisistä ja sinänsä hyväksytyistä perusteista, jotka alan tulkintaa lukuun ottamatta viittaavat ensisijaisesti työnjakoon ja toiminnan organisointiin yliopiston sisällä. Viran nimi ja siihen liittyvät määreet ovat suuressa määrin myös tieteen suuntaamista koskeva kysymys. Suuntaamiseen niitä voidaan myös käyttää Virkoja perustamalla ja niitä muutamalla – ja lakkauttamalla – otetaan kantaa tutkimuksen ja opetuksen suuntaamiseen ja kehittämiseen. Viran nimien osoittamat alat sekä virkojen opetusalat ja tehtäväpiirit ovat tärkeä instrumentti kehitettäessä yliopiston toimintaa ja yliopistossa harjoitettavaa tutkimusta ja opetusta.

Suunnitelmalliseen kehittämiseen liittyvät argumentit voivat olla tarkoituksenmukaisuusperusteita, joiden nojalla aihetta viran alan ja siihen liittyvien määreiden muuttamiseen voidaan hyväksyttävästi perustella. Näine ulottuvuudksineen virkojen aloja koskeva päätöksente-

ko on osa yliopistojen itsehallintoa, joka turvaa tieteen ja ylimmän opetuksen vapautta.

Virkojen opetusaloista ja tehtäväpiireistä päättäminen, aivan samalla tavoin kuin viran perustaminenkin, kuuluu usein yliopiston sisäisten määräysten nojalla rehtorin toimivaltaan, koska tällaiseen päätöksen sisältyy yllä kuvattuja elementtejä. Rehtorille aloitteen tekee usein tiedekunta, jonka laitokseen kyseinen virka on sijoitettu. Usein sisäiset määräykset edellyttävät, että menettelyssä ainakin kuullaan laitosta, johon virka on sijoitettu.

Moniportainen päätöksenteko ja tiedekuntatasolla tapahtuva kollegiaalinen harkinta ja viimekätisen päätöksen tekeminen muualla kuin kyseisessä laitoksessa ovat osaltaan omiaan ehkäisemään epäasiallisten tarkoituksien vaikutusta päätettäessä näistä asioista. Myös esteellisyysnäkököt ovat tässä suhteessa huomion arvoisia. Vaikka esimerkiksi potentiaalinen hakija ei olekaan yksinomaan tällä perusteella jäävi päättämään virantäytön vireillepanotoimista, on syytä tarkoin arvioida, onko hän kuitenkin jäävi osallistumaan sellaiseen päätöksentekoon, joka kohdistuu viran nimeen, opetusalaan tai tehtäväpiiriin ja niiden mahdolliseen muuttamiseen. (Ks. myös *Heikki Kulla*, Hallintomenettelyn perusteet 2003 s. 147.)

*

On aiheellista peräänkuuluttaa hyvään hallintoon kuuluvaa läpinäkyvyyttä myös virkojen aloista ja niiden erilaisista täsmennyksistä päätettäessä. Erityisesti silloin kun perusteet liittyvät yliopiston toiminnan kehittämiseen, on vaarana, että partikularistiset intressit jäävät ylittämättä eikä päätöksiä tehdä pluralismin ja yliopiston ja tieteenalan yleisen edun pohjalta.

Ratkaisujen avoimet perustelut ovatkin erittäin tärkeitä. Viran nimen ja sen liitteiden uudelleenmuotoiluun tähtäävä valmistelutyö, joka usein tehdään tiedekuntatasolla, on keskeisessä asemassa. Avoimet perustelut tuottavat pohjaa harkitulle päätöksenteolle, jälkikäteislle arvioinnille ja myös julkiselle keskustelulle. Epäasiallisiin perusteisiin nojautuva tarkoitushakuisuus virkoja määritettäessä vaikuttaa koko yliopistoon ja laajempaakin tiedeyhteisöön negatiivisesti eikä edistä tieteitä.

Lienee tarpeellista ottaa esiin, että epäasiallista hallintoa on määrittää viran ala, siihen liittyvät mahdolliset opetusalat tai tehtäväpiirit sekä niiden täsmennykset tavalla, joka selvästi

osoittaa johonkin henkilöön. Samoin jos haettavaksi tarkoitettun viran nimi tarkoituksellisesti muokataan jollekin henkilölle, päätöstä tuskin voidaan pitää tarkoitussidonnaisuuden periaatteen mukaisena. Tällaisen menettelyn voi nähdä loukkaavan myös hallinnon objektiviteetti-periaatetta.

*

Silloin kun virka täytetään haun perusteella, on lähtökohtaisesti sitouduttu toteuttamaan hakumenettelyn useita tarkoituksia: kaikki halukkaat voivat yrittää saada nimityksen virkaan, tieto kulkee julkisesti jne. Kilpailun kautta etsitään virkaan etevintä. Ennen sitä yliopiston tulee kuitenkin päättää siitä, millainen virka itse asiassa on kysymyksessä. Siihen kuuluu muun muassa päätös viran nimestä ja siihen liittyvistä määreistä, jotka sitten asianmukaisesti tulee ottaa huomioon virkaa täytettäessä. Muiden vi-

rantäyttöön osallistuvien vastuulle niistä päättämistä ei voi jättää.

Aivan erikseen yliopistojen käytössä on tietyn edellytyksin kutsuminen professorin virkaan. Kutsumisessa virkaan erityisesti silloin, kun on kysymys nimittämisestä virkaan toistaiseksi, korostuu jo menettelyyn rakennetuista syistä ("erittäin ansioitunut henkilö") nimenomaan tietyn, ennalta määrätyn henkilön nimittäminen johonkin nimenomaiseen virkaan. Ennen kutsumismenettelyyn ryhtymistäkään ei luonnollisesti ole syytä muotoilla viran nimeä ja sen täsmennyksiä *in casu* mahdollisesti kutsuttavaksi kaavailtavan henkilöön sidottuna. Näissäkin tilanteissa muotoilujen perusteltu tarve tulee arvioida nimenomaan yliopiston toiminnan tai kehittämisen kannalta.

Kirjoittaja on oikeust.lis., varatuomari ja julkisoikeuden assistentti Turun yliopistossa.